

Smokketrær i Norge

Torbjørn Alm

Alm, T. 2020. Smokketrær i Norge. *Blytta* 78(3): 183-191.
Pacifier trees in Norway.

Parents often find it difficult to persuade children into giving up their pacifiers. One method used is to hang the pacifier on a dedicated pacifier tree as a rite of passage. Such trees may have been invented in Denmark in the 1960's, but are now found in all the Nordic countries, and increasingly outside this area as well. This paper provides details on such trees in Norway – their age (often poorly documented), distribution, and the kind of trees used. Pacifier trees seem to have made their first appearance in Norway in the early 1990's, but are now found at scattered sites all over the country. The purpose obviously receives greater attention than the trees as such. These may be found both indoors and outdoors, in built-up areas or out in the forest, and include both spruce *Picea abies*, pine *Pinus sylvestris*, rowan *Sorbus aucuparia*, and ornamental and artificial trees.

Torbjørn Alm, Tromsø museum, Universitetet i Tromsø, PB 6050 Langnes, NO-9037 Tromsø torbjorn.alm@uit.no

Trær spiller en sentral rolle i folkelig tradisjon om planter – av mange ulike grunner. Det har nok dels med størrelsen og livslengden å gjøre, siden de på sett og vis fremstår som mer varige og tidløse enn oss selv. Hovedgrunnen til den folkelige interessen ligger uansett i de mange bruksområdene – til emneved for alskens formål fra bygningstømmer til ulike nyttegjenstander, som mat (frukter og bark – det siste riktignok mest bare i trengselstider), som fôr til buskape, til pynt, i barnelek og hva det nå kan være. Det er skrevet hele bøker om emnet, både i Norge og utenlands.

Litteraturen er stor og omfangsrik, og jeg skal ikke gjøre noe forsøk på å gå den etter i sømmene. Det får holde med å vise til at det for Norges vedkommende finnes flere bøker som tar opp trær og tradisjon generelt (Lie 1923, Lindbekk 2000, 2006, Skard 2002, Austad & Hauge 2014). I tillegg har vi en hel serie bøker som tar for seg enkeltarter, fra alm *Ulmus glabra* (Nedkvitne & Gjerdåker 1995) og ask *Fraxinus excelsior* (Nedkvitne & Gjerdåker 1993) via hassel *Corylus avellana* og hegg *Prunus padus* (Nedkvitne & Gjerdåker 1999), eier *Juni-perus nemuninis* (Høeg 1981) og lind *Tilia cordata* (Nedkvitne & Gjerdåker 1997) til «selje» *Salix* spp. (Nedkvitne 1990).

Emnet for denne artikkelen er imidlertid en moderne tradisjon knyttet til trær, og en som så langt ikke synes å ha vært nevnt i botanisk litteratur i det hele, i hvert fall ikke i Norge. Det gjelder enkeltstående trær «dekorert» med gummismokker (figur 1; forsidebildet). Første gang jeg så et slikt tre var i 2013, på en skogstur i Tromsø. Det kom

fullstendig overraskende på meg. Jeg hadde aldri sett eller hørt om noe slikt. Turfølgert, med mange år bak seg i læreryrket, var derimot ikke det minste overrasket. Hun visste hva det var – og at trærne gjerne ble brukt av barnehager, til å henge opp avlagte gummismokker.

I 2013 nøyde jeg meg med å dokumentere fenomenet, i form av fotografier og et lite notat (EBATA 2013:9). Siden har opplysningen ligget gjemt og glemt i mine omfangsrike etnobotaniske samlinger. Minnet ble vakt til live av den ferske notisen om *tigertann* – smykker laget av eller for barn, med skogburkne *Athyrium filix-femina* som råstoff (Husby & Wesenberg 2019). Det er på sett og vis et eksempel på det samme – at folkelige tradisjoner knyttet til planter slett ikke er noe dødt eller døende felt, slik man kan få inntrykk av om man ensidig tar utgangspunkt i tradisjoner knyttet til fortidens naturalhushold. Tvert om skapes det stadig nye tradisjoner, tilpasset vår tid. Nykommerne bør også dokumenteres – for ingenting varer evig, heller ikke nymotens tradisjoner.

Målsetningen med denne artikkelen er et første forsøk på å sammenstille opplysninger om trær brukt til å henge gummismokker på i Norge. Det finnes faktisk et ganske stort tilfang av opplysninger – omtrent alle andre steder i den botaniske litteraturen. Det skjønnte jeg først etter at jeg tok kontakt med en kvinnelig bekjent med mange års erfaring fra barnehagedrift. Hun hadde ikke selv noen erfaring med bruk av slike trær, men kjente til tradisjonen. Hun visste om, og hadde sett, det treet jeg støtte på i Tromsø.

Figur 1. Gran *Picea abies* som smokketre på Grønnåsen i Tromsø. Dette er trolig det nordligste smokketreet i verden, på 69°41' N – enn så lenge. Foto: TA 13.10.2013. *The pacifier tree at Grønnåsen in Tromsø is probably the world's northernmost one, at 69°41' N.*

Via kolleger kunne hun snart opplyse at slike trær enkelt og greit gikk under fellesnavnet *smokketrær* (EBATA 2019:13, 2019:15). Med dette nøkkelordet til hjelp, røpet søk via internett og i andre kilder at slike trær ikke på noe vis er enestående for Tromsø. De finnes mange steder i landet (figur 2). Fenomenet har dels vært gjenstand for hissige diskusjoner, mellom tilhengere og motstandere av smokketrær. Det skal vi komme tilbake til.

Først skal vi imidlertid se på to andre aspekter av slike trær. Jeg starter med en kort omtale av deres funksjon, og går deretter over til en dokumentasjon av smokketrær i Norge – hvor de står, og det jeg har klart å skrape sammen av informasjon om dem. På det siste punktet er det imidlertid rikelige rom for at folk som bor nær slike trær, kan gå dem nærmere etter i sømmene, og spørre eller snuse seg frem til mer utfyllende opplysninger.

Foreløpig er mange av smokketrærne uidentifisert i botanisk henseende. I den grad det finnes bilder av dem, er de tatt for å vise frem smokkene, og ikke botanisk viktige detaljer. Et gammelt ordtak sier at man ikke ser skogen for bare trær, men her er det stundom mer snakk om at man ikke ser smokketreet for bare smokker.

Hva tjener smokketrærne til?

Bruken av smokketrær synes å være den samme overalt i landet. Det er langt fra tilfeldig at de i mange tilfeller er knyttet til barnehager, selv om de ikke trenger å være det. Barnehagene tar seg av unger som dels sendes dit i svært ung alder – og blir der til de går over i skoleverket. De aller yngste

er bare så vidt avvent fra morsmelk. Etterpå er det mange som søker trøst og støtte i en gummismokk.

Etter hvert som barna vokser til, øker imidlertid forventningen om at de skal slutte å sutte på en smokk – og det er her smokketrærne kommer inn i bildet. Når barnet føler seg modent for det, legger barnehagen, eller deler av den, turen til skogs, til sitt utvalgte smokketre. Der blir den nå avlagte smokken høytidelig hengt opp. Dermed er den utenfor rekkevidde for videre sutting – og barnet offisielt ferdig med slikt. I så måte tjener smokketrærne på sett og vis som en overgangsrite.

I tillegg til trær i byområder og natur, synes biblioteker å være populære steder å innrette et slikt tilbud for allmenheten, f.eks. i Bærum (Steenbuch 2006, 2014) og på Eidsvoll (Anonym 2016a).

Metoden er tilstrekkelig kjent, og tilsynelatende vellykket, til å ha funnet innpass i generelle råd til foreldre om hvordan de kan få ungene til å kvitte seg med smokken, f.eks. hos Hanssen (2010), Pedersen (2011) og Frafjord (2016). At planen stundom slår feil, er en helt annen sak. Det hender jo at smokketrærne forsvinner, enten de nå står innen- eller utendørs – og at problemet må løses på annet vis, slik Blomquist (2011) gir et eksempel på: Hun skriver om et påtenkt besøk ved et lokalt, mer eller mindre kommunalt smokketre i Larvik, som i mellomtiden var blitt fjernet. De kommuneansatte viste seg forståelsesfulle, og tok imot smokken, offisielt for å henge den opp, og ga et diplom og en drikkeflaske tilbake. Det var nok til å tilfredsstille en ellers potensielt skuffet fireårig datter.

Smokketrær er forøvrig langt fra alene om å finne nytte på dette feltet. Andre råd nevnt av

Snarby (2013) er å sende smokken i posten, som «gave» til en eller annen figur barnet setter pris på (og spør ikke meg hvor Donald Duck og lignende størrelser gjør av smokkene de kanskje får). Det hevdes at julenissen i Drøbak er veldig glad for å få smokker (antakelig i motsetning til det lokale avfalls-selskapet), mens den nissen som bor på Savalen har benyttet Orkdalsmessa til innsamling av smokker til samlingen sin (Anonym 2016b:4, 2017a:4). Akvariet i Bergen lar etter sigende ungene dumpe smokkene ned til «karper som elsker smokker!» klokken 11.00 hver dag.

Den mest kjente dumpeplassen på landsbasis er kanskje «smokkariet» i Dyreparken i Kristiansand, formet som en kiste som visstnok tilhører kaptein Sabeltann. Man kan undres over hva slags skatter det egentlig er mannen samler på. Nordpå kunne ungene tidligere donere smokken til Senjattrollet, men etter at trollet brant ned i mars 2019, er den muligheten formodentlig borte.

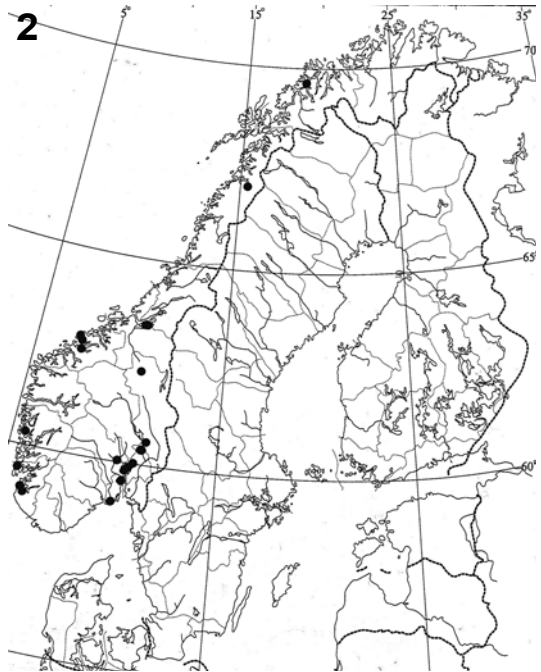
Smokketrær i Norge

Så langt har smokketrær nesten bare vært gjenstand for lokal oppmerksomhet. Det som finnes av omtaler, på trykk eller i digital form, er spredt over en mengde ulike kilder og plattformer, og det finnes trolig flere trær enn de få som er blitt gjenstand for oppmerksomhet. Instagram fremstår per i dag som en viktige kilde, siden mange smokketrær bare er «omtalt» i form av bilder der.

Oversikten som følger (hovedsakelig i tabell 1), er sikkert alt annet enn fullstendig. Den tjener like fullt som en begynnende dokumentasjon av slike trær. Bare to er stedfestet på botanisk tilfredsstillende vis, med koordinater – men her er det rikelig med muligheter for å oppsøke sære turmål, om du tilfeldigvis skulle ha et slikt tre i nabolaget.

Noen få trær kan fortjene en egen omtale:

Buskerud: Ringerike: Hønefoss. Her har man et vel organisert tilbud. Det står et smokketræ på Søndre Torg (Hansen 2008). Treet er tydelig skiltet, og beskyttet av et metallstakitt, slik at ingen skal skade selve stammen. Ifølge et påhengt skilt ble det «satt opp», eller rettere valgt som smokketræ, i 1998. Dette blir bekreftet av et samtidig avisoppslag (Anonym 1998). Den aller første smokken var en kjempeutgave som ble hengt opp av klavnen Mortininis, men den forsvant etter kort tid. Senere har treet imidlertid fått tilført tallrike smokker i vanlig format, avgitt av lokale barn. Stammen er dessuten nå kledd i tøyninger laget av Ringerike husflidslag. Kildene sier ingenting om hva slags tre det er, men

Figur 2. Utbredelsen av smokketrær i Norge.
Distribution of pacifier trees in Norway.

en henvisning til blomstringen tyder på et prydtre av noe slag.

Rogaland: Stavanger. Her stod det et smokketræ ved Mosvannet, i kanten av en flittig brukt turvei. Det ble visstnok tatt i bruk tidlig på 1990-tallet – tradisjonen var «minst 25 år gammel» ifølge en mann intervjuet av Evensen (2016). I avisene er også dette treet stundom omtalt (generisk) som et smokketræ, selv om den lokale betegnelsen på en smokk er *tutt*, og *tuttetreet* var en langt mer brukt betegnelse blant stavangerfolk.

Smokketræet ved Mosvannet er uten sammenligning landets mest kjente og omtalte. Det har vært gjenstand for en hel rekke avisoppslag, og dusinvis av leserinnlegg (Anonym 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, 2010e, 2010f, 2010g, 2010h, 2012, Bendiksen 2010, Evensen 2016, Fintland 2005, Næsheim 2008, Seglem 2010). Ettersom traket rundt er folkerik, fikk treet etter hvert tilført rent for mange smokker. Det førte til lokale stridigheter. Dem skal vi komme tilbake til. Enden på visa ble at treet bukket under, nærmest bokstavelig talt.

Troms: Tromsø: Tromsøya, i området sør for Grønnåsen, med koordinatene 69°41.158' N,

18°57.501' Ø. Treet står rundt 110 moh., i kanten av en av de mange turstiene, nærmere bestemt nær krysset mellom den veien som, med sine to grener, fører nordover mot skihytta og toppen av Grønnåsen. Smokketreet står imidlertid noen få skritt inn langs en sidevei som går til hoppbakken på østsiden av Grønnåsen. Dette synes foreløpig å være det nordligste smokketreet i Norge – og dermed formodentlig også i verden. Det er ett av bare to som har noen skikkelig stedfesting, i form av koordinater. Treet synes ikke tidligere å ha vært gjenstand for noen omtale på trykk.

Smokketreet er en ca. 10 m høy gran *Picea abies*. Smokkene henger på noen av de lavere greinene på nord- og nordøstsiden av treet (figur 1). Treet ble sett og fotografert 13. oktober 2013 (EBATA 2013:9), og oppsøkt på ny 10. mai 2020. Ved sistnevnte anledning var 48 smokker synlige over den ennå metertykke sneen, mens fire hadde ramlet ned – helst som følge av veibrøyting. Et nytt besøk 17. juni 2020, og en ny optelling på sommerføre, viste at det hang 71 smokker på treet.

I henhold til det første tipset jeg fikk, stammet

smokkene trolig fra en barnehage på Håpet (EBATA 2019:13). Det tok imidlertid sin tid å identifisere den rette barnehagen. Det var langt flere aktuelle kandidater enn jeg trodde, og jeg hadde prøvd tre andre barnehager før bestyreren av Ekrehagen friluftsbarnhage bekreftet at de i det minste kjente til treet. Hun sendte også bilde av et barn som hengte opp smokken samme sted (EBATA 2020:49). Ifølge barnehagens pedagogiske leder var dette imidlertid mer unntak enn regel. Barnehagen hadde i praksis bare en helt perifer tilknytning til smokketreet. Hun gjorde selv ingen bruk av det, og mente treet var kommet til på privat initiativ (EBATA 2020:52).

Tromsø: Tromsdalen: inne i dalen, ved anlegget til «Gutta på skauen», 69°37.836' N, 19°02.634' Ø, ca. 80 moh. Smokketreet er en gran, og står litt for seg selv i forhold til de gamle plantefeltene omkring. I motsetning til smokketreet på Grønnåsen, har dette treet ingen gjenstående greiner på den nedre delen av stammen (opp til ca. 2 moh.). De er formodentlig fjernet for å gi plass, siden treet står midt inne i anlegget, og rett ved bygget som brukes

Tabell 1. Smokketrær i Norge.

Pacificer trees in Norway.

Lokalitet/Locality	Etablert	Type tre/Tree species	Kilder/Sources
Hedmark: Tynset, Savalen, ved Nissehuset	?	?	Reklame på internett
Hedmark: Stange: Tangen, i Amadeusparken	?	Gran <i>Picea abies</i>	Moi (2011); Instagram
Oslo: Ekeberg	?	Løvtre	Instagram
Oslo: Hvervenbukta	?	Løvtre	Instagram
Akershus: Bærum: Bekkestua, på Bekkestua bibliotek	?	?	Instagram; Steenbuch (2006)
Akershus: Eidsvoll: Eidsvoll, ved Eidsvoll bibliotek	Nyanlagt	?	Oppslag på internett
Akerhus: Asker: Kjekstadmarka, ved Huldrestien	?	?	Oppslag på internett
Akershus: Bærum: Fornebu, Fornebu S	?	?	Nettside for Fornebu S
Akershus: Bærum, Bekkestua, Bærum bibliotek, innendørs	1990-tallet	Kunstig	Steenbuch (2006:22, 2014:3)
Akershus: Sørumsand, Sørumsand bibliotek, innendørs	?	?	Snarby (2013)
Buskerud: Drammen, Drammen park	?	?	Nevnt i plan for parken, etablert?
Buskerud: Ringerike, Hønefoss, på Søndre Torg	1998	Løvtre	
Vestfold: Larvik: Feyersgate, i kommunens lokaler, innendørs	før 2011	?	Blomquist (2011:10)
Rogaland: Haugesund, hos «Rom for barn»	ca. 2016	Løvtre	Johannessen (2016:37)
Rogaland: Sandnes: Sandvedparken	?	Løvtre	Instagram
Rogaland: Stavanger: Moseidvannet	ca. 1990-1995	Rogn <i>Sorbus aucuparia</i>	Fintland (2005)
Rogaland: Stavanger: Stokkavannet, nær golfbanen	før 2005	?	Fintland (2005)
Hordaland: Bergen: Lysekloster, i Lyseklosterskogen	-	Gran <i>Picea abies</i>	Instagram
Møre og Romsdal: Molde, i julearrangement	2007	?	Røe (2007:12)
Møre og Romsdal: Fræna: Bud, ved Kyststien	?	?	Instagram
Møre og Romsdal: Vestnes, ved Vestnes bibliotek	nyanlagt	?	Instagram
Sør-Trøndelag: Trondheim: Estenstadmarka	?	Bjørk <i>Betula</i> sp.	Instagram
Sør-Trøndelag: Trondheim: Krokodilleskogen	nyanlagt	Furu <i>Pinus sylvestris</i>	Instagram
Sør-Trøndelag: Trondheim: Stokkanhaugen	?	?	Internett-oppslag
Nordland: Saltdal: Rognan, ved Lekebutikken	?	Rogn <i>Sorbus aucuparia</i>	Trondsen (2015:5)
Troms: Tromsø: Grønnåsen	før 2013	Gran <i>Picea abies</i>	EBATA 2013:9
Troms: Tromsø: Tromsdalen, inne i dalen	?	Gran <i>Picea abies</i>	Oppsøkt 05.07.2020

til servering av kaffe m.v.

Smokkene er i stedet hengt opp på en liten, påspikret plankebit. Det er boret fire store hull i denne, og smokkene henger i fire snorer fra disse. Det gjør at de henger i tette klynger, og antallet var ikke godt å fastslå – rundt 50 til sammen ved et besøk 05.07.2020, og tilsynelatende noen flere 29.07.2020 (figur 3).

Under opphenget står det et enkelt skilt med teksten "Æ har slutta / med sutta". Ellers har jeg ingen opplysninger om dette treet. Det må ha vært brukt en stund, for smokkene var dels bleknet, og skriften på skiltet under dem i ferd med å bli utydelig.

Kortlevde smokketrær

Det er slett ikke alle smokketrær som er «varige». I de senere år er smokketrær blitt et vanlig innslag på julemesser og lignende (Johansen 2007:7, Røe 2007:12), og nissens utgave er av gode grunner bare tilgjengelig i en kortere periode. Ut fra bilder på Instagram, hender det også at folk har sine helt private smokketrær hjemme i stua – men behandlingen i denne artikkelen innskrenker seg av gode grunner til offentlige utgaver.

Opphav

For Norges del foreligger det så langt ingen opplysninger, eller høyst sparsomme sådanne, om hvem som først tok de enkelte smokketrærne i bruk, eller hvor de fikk idéen fra. Barnehageansatte har utvilsomt spilt en viktig rolle for spredningen – og kanskje enda mer det nevnte «smokkariet» i den populære dyrehagen i Kristiansand, siden svært mange barn og deres foreldre er innom der en eller annen gang.

Kildene sier sjelden eller aldri noe om alderen på trærne, eller rettere bruken av dem som smokketrær. For Stavangers vedkommende antyder kildene at treet i 2016 hadde vært i bruk i minst 25 år – hvilket skulle tilsi at den første smokken ble hengt opp tidlig på 1990-tallet. Om det stemmer, er en helt annen sak. I så fall er (eller var) dette smokketreet nesten like gammelt som den svenske utgaven som i svenske kilder påstås å være verdens første.

Hansen (2008) hevder deri mot – opplagt feilaktig – at smokketreet på Hønefoss er landets eldste, i en artikkel som angir at det var «snart 10 år». Skiltet samme sted oppgir klart og tydelig at det ble tatt i bruk i 1998. Det blir bekreftet av en samtidig notis i Ringerikes blad (Anonym 1998).

Jeg har sammenstilt de kjente smokketrærne i en tabell, uten at det gir nevneverdig klarhet i alder

Figur 3. Smokketreet i Tromsdalen i Tromsø er praktisk utformet, og påmontert en liten plankebit på den greinløse, nedre delen av stammen. Den har ferdige hull til å henge smokkene i, men oppsettet ser knapt særlig sjarmerende ut.

The pacifier tree in Tromsdalen in Tromsø has a practical design, with a piece of wood attached on the lower part of the stem without branches, saying «I've quit using pacifiers». There are ready made holes for hanging up the pacifiers, but the result hardly looks very charming.

og opphav. For de fleste foreligger det ingen detaljer i det hele, og vi vet ikke stort mer om tidfestingen enn at smokketrærne må være eldre enn den første omtalen. De er oftest av ganske ny dato, og hovedtyngden av tradisjonen hører nok 2000-tallet til. Antakelig er den i spredning, men det gjenstår å se. Per i dag forekommer smokketrær spredt over det meste av landet nord til Tromsø (figur 2) – men det finnes sikkert flere enn de 27 jeg har fått med her.

Dokumentasjonen er likeens mangelfull når det gjelder hva slags trær folk har valgt til formålet. Det er langt fra alle som lar seg identifisere på tilgjengelige bilder, og herbariebelegg av smokketrær er det ennå ingen som har tatt. Det synes i grunnen ikke som om folk legger nevneverdig vekt på hva slags tre det er, bare det har greiner man kan henge

smokker på. Tabellen peker klart i retning av valg i samsvar med det gamle ordtaket om at «man tager, hvad man haver».

Uansett er det neppe tilfeldig at folk i Tromsø har valgt gran *Picea abies* til dette formålet. Jeg vil anta det skyldes den sterke tradisjonen for å bruke gran som juletrær – og skal man først «pynte» et tre, er det nærliggende å bruke det treslaget man forbinder med slikt. Vintergrønne trær har dessuten den fordel at de i noen grad skjuler smokkene. På løvtrær blir de rent for fremtredende vinterstid.

Holdninger

På sett og vis utgjør smokketrær en sjarmerende utvidelse av den rike og mangslungne folketradisjonen knyttet til trær. Bruken sikrer samtidig at også dagens unger får et forhold til trær, og naturen generelt. Haken er at «gummismokkene» i våre dager nesten uten unntak er laget av plast – i glorete farger. Det er, for å si det slik, ikke alle som synes smokker er smukke.

Lokalt har dette ført til hissige stridigheter. Det mest kjente eksempelet er det Stavanger som byr på. Der var smokketreet ved Mosvannet etter hvert blitt aldeles nedlesset av smokker – inntil en lokal, kvinnelig aktivist gikk til aksjon 16. mars 2010. Hun kappet ned alle smokkene, samlet dem i et stappfullt bærenett, og kastet alt sammen i en søppelkasse, der hun mente den glorete plasten rettelig hørte hjemme (Bendiksen 2010). Det var ikke populært, hverken blant dem som tilfeldigvis så på ribbingen – det ble truet både med håndgripeligheter og å tilkalle politiet – eller hos folk flest. Kvinnen som fjernet dem, avviste spørsmålet om hva hun trodde barna ville synes – hun mente man heller burde spørre treet om hva det syntes om å bli dynget ned av plastjuggel.

Tiltaket fikk uansett ingen varig effekt. Allerede dagen etter var smokkene på plass igjen. Kvinnen som fjernet dem, hadde dumpet dem i en nærliggende søppelkasse, der de ble gjenfunnet og «redet» (Andersen 2010a). To dager etter ribbingen av smokketreet, 18. mars, var leserbrevspaltene til Rogalands avis oversvømt av innlegg som i all hovedsak ga uttrykk for at smokkene burde fått henge i fred (Anonym 2010a, 2010b, 2010c, 2010d, Egeland 2010, Helliesen 2010, Lutro 2010, Norheim 2010, Solli 2010, Solo 2010, Vesterheim 2010), selv om unntak fantes (Anon 2010, Siw S. 2010). Redaksjonen mottok sikkert langt flere henvendelser enn de 20–30 som kom på trykk.

En spørreundersøkelse blant «fem på gadå» (som det heter i Stavanger) traff ikke på noen mot-

standere av «tuttetreet» (Anonym 2010c) – heller tvært om. Etter mindre enn tre døgn (19. mars), kunne en støttegruppe på Facebook, «Bevar tuttetreet ved Mosvatnet», skilte med 2800 medlemmer (Andersen 2010b:6).

Ribbingen av smokkene fra treet i mars 2010 vakte tilstrekkelig oppmerksomhet til å gi grunnlag for en pressemelding fra NTB. Den ble gjengitt i en rekke aviser landet rundt (Anonym 2010e, 2010f, 2010g), blant annet i Bergen (Anonym 2010g), Trondheim (Anonym 2010e) og Steinkjer (Anonym 2010f), f.eks. i Adresseavisen 18. mars 2016, hvor saken ble oppdatert 16. april. På det viset fikk også trønderne – og mange andre – kjennskap til saken.

Stavangers smokketre endte faktisk opp som en politisk sak (Evensen 2016). Treet var etter hvert så nedlesset av smokker at det knelte under vekten. Kommuneadministrasjonen forsøkte da å innføre et mildt forbud mot å henge flere smokker der – til store lokale protester. Den kvinnelige ordføreren var imot forbudet, og mente at det ikke fantes noen lovhjemmel for slikt. Treet kom imidlertid ikke godt ut av det hele. Enden på visa ble at det knakk, og de gjenstående restene ble saget ned (Seglem 2010, Anonym 2012).

Om noe slikt har skjedd andre steder i landet, er uvisst. Treet i Stavanger var nok ekstra utsatt, siden det stod lett tilgjengelig og i et populært turområde. Trakten er dessuten så folkerik at den ga et nær sagt ubegrenset tilfang av nye smokker.

Det er for så vidt lett å si seg enig i at vi har plastsøppel nok som det er (figur 4), men siden smokkene tradisjonelt bindes godt fast, er det liten sjanse for at de skal komme på avveie, i hvert fall på kort sikt. Gamle, utblekete og smuldrende eksemplarer er det sakens noen som vil påta seg å fjerne.

I en større sammenheng

Hvor ideen med smokketrær kommer fra, er noe usikkert. En svensk kvinne, Ulla Hjerling, bosatt i Floda i Göteborg-trakten, hevder at det var hun som kom på idéen for rundt 30 år siden (Anonym 2017b), med andre ord sent på 1980-tallet. Da var hun rundt 35 år gammel, og arbeidet typisk nok i en barnehage. Hun «anla» et slikt tre nettopp for å gjøre det lettere for lokale barn å kvitte seg med smokken, og har stelt det siden.

Det er imidlertid tvilsomt om hun kan gjøre krav på oppfinnelsen. Ifølge andre kilder er den dansk, og et slikt tre skal ha vært i funksjon på Thurø lenge før – ifølge enkelte kilder så tidlig som på 1920-tallet. Jensen (2013) hevder derimot at smokketreet ble til ved at en lokal fisker fant en tapt smokk «for

Figur 4. En hake ved smokketrærne er at smokkene før eller siden faller ned – og det er ikke sikkert at de som engang eide smokkene, eller andre brukere, føler noe ansvar for å plukke dem opp. Grønnåsen, Tromsø. Foto TA 17.06.2020.

An unfortunate feature of pacifier trees is the simple fact that sooner or later, the pacifiers will fall to the ground, and may end up as litter.

godt 40 år siden», dvs. en gang på 1960-tallet, og hengte den opp i et tre for at eieren (eller foreldrene) skulle finne den igjen. Bramsen (2018) gjengir den samme historien, med samme tidfesting – for rundt 45 år siden. Andre kilder sier bare at *suttetræet* der er det eldste i Danmark, men oppgir ingen tidfesting. Kanskje burde man heller si var, for treet – en hyll – gikk over ende i en høststorm i 2013.

Ideen kan for den saks skyld ha oppstått flere steder omtrent samtidig, eller flere ganger. På samme vis er det en rekke land som har en oppfinner de mener bør tilskrives æren for å oppfunnet radioen – selv om italienske Marconi for de fleste fremstår som den mest kjente på det feltet.

Skikken med smokketrær kan knapt være overvettes gammel. Smokken, eller gummismokken, er en moderne oppfinnelse, og ble ikke masseprodusert før etter andre verdenskrig.

Høytider og overgangsriter er et felt hvor planter kommer inn på mange trinn, hele veien gjennom livet. Folk har f.eks. brukt illesmakende planter og plantestoffer til å få unger avvent fra amming. Apotekene solgte tidligere noe de kalte for *avvenn*, og det er nok ingen pattebarn som syntes det var noe til venn. Produktet var en salve til å smøre på brystene, og inneholdt søterot *Gentiana purpurea* (Nordskog 2004:12) – og den svarer som kjent ikke til navnet. Lokalt har også kamferolje vært brukt til dette formålet (Østerkløft 1998:31).

Blomster til pynt og buketter inngår ved de fleste av livets høytider. Jeg har tidligere behandlet myrt *Myrtus communis*, som både i Norge og andre land har vært flittig brukt ved bryllup og begravelser (Alm 2006). Tankegangen er den samme som for mange

andre, eviggrønne planter – de er et symbolsk uttrykk for at noe skal vare, på samme vis som kranser av laurbær *Laurus nobilis* er ment som et tegn på varig heder (Alm 2011). Smokketrærne er et nytt innslag i denne katalogen av planter knyttet til livets faser og merkedager.

At folk ofrer til trær, er ingenting nytt, hverken i Norge eller verden forøvrig. Hos oss er det en eldgammel tradisjon for å ofre øl til tuntrær. Disse står ikke så rent sjelden på det som kan være gravhauger, og kanskje er den første brukeren på gården, alias godbonden, hauglagt nettopp der. Han vokter over gårdens ve og vel, folk og fe, og det er gode grunner til at folk ville holde seg inne med ham.

En mer nærliggende parallell til smokketrærne er den vidt utbredte skikken med å henge tråder, tøyfiller eller hele plagg på trær. Den finnes over hele kloden, ikke minst i Eurasia, hele veien østover til Sibir og Kina. Walhouse (1880) oppsummerte hensikten som følger: «the meaning of the custom seems sometimes votive and sometimes commemorative, a mark of respect of worship, or an offering to avert evil and show gratitude for benefit received» (...) «meningen med skikken synes noen ganger å være et offer, og noen ganger en markering, som et tegn på respekt eller tilbedelse, eller et offer for å avverge noe ondt, eller vise takknemlighet for noe man har fått».

Tradisjonen med å henge filler på trær er vanlig i Midt-Østen, særlig blant muslimer og drusere – selv om religiøse autoriteter i begge tilfeller oppfatter den som uønsket (Dafni 2002). Ofte er det snakk om trær som står nær hellige steder, f.eks. gravplassen til en helgen. Innenfor islam skal fillene helst være

grønne. Intervjuer røper at folk har ulike grunner til å henge opp filler. Noen vil rett og slett holde seg inne med treets ånd, f.eks. i forbindelse med innhøsting av frukt, mens andre mener at fillene etter hvert tar opp «kraft» fra den nærliggende helligdommen.

Skikken med å henge filler på trær finnes også blant gresk-ortodokse kristne på Kypros (Dafni 2002:317ff). Også jøder har stundom gjort det samme, til tross for at jødedommen uttrykkelig forbyr enhver dyrking av gjenstander (Dafni 2002:320). Tradisjonen kan spores mer enn 2000 år tilbake i tid, for også innen Romeriket drev folk med slikt.

Uansett hva man henger opp: tanken bak er gjerne at det er et offer til treet eller helligdommen, samtidig som det fremsettes et ønske av et eller annet slag, om helbredelse eller lignende. Den siste tankegangen finnes også blant kristne. Jeg har tidligere omtalt et digert myrtetre *Myrtus communis* i en klostergård på Kreta (Alm 2006:172). Det er oversådd med små offer- eller votivgaver, gjerne i form av sølvplaketter som viser hva man ønsker seg.

Smokketrærne passer ikke helt inn i dette bildet. På samme vis som for sykdom, er det snakk om noe man vil bli kvitt, om enn bare en nokså uskyldig vane. Smokken blir saktens ofret, men mer på vegne av barnet enn til noen eller noe. I så måte utgjør smokketrærne en ny vri på en gammel tradisjon, på samme vis som nordnorsk tradisjon knyttet til tromsøpalme *Heracleum persicum* dels har bygget videre på lokalnavn og tradisjoner knyttet til helt andre skjermplanter (Alm 2013).

Fremtidsutsikter

Smokketrær synes å være i rask spredning, både i Norge og utenlands. Som antydning, er det grunn til å tro at oppfinnelsen er av nordisk opphav, og opprinnelig dansk, med røtter tilbake til 1960-tallet. Ideen er imidlertid så god – i hvert fall sett med øynene til foreldre som vil ha ungen til å slutte med smokk – at den har slått an mange steder. Søk på internett viser at smokketrær finnes i minst fem av de nordiske landene: i Danmark som *suttetræ*, i Finland som *tuttipuu*, på Færøyene, i Norge som *smokketre* eller *tuttetre*, og i Sverige som *nappträd* eller *napparträd*. I tillegg har ideen, enten den nå opprinnelig er dansk eller svensk, spredt seg til Tyskland (som *Schnullerbaum*) og flere stater i USA. På engelsk heter en smokk *pacifier*, og trærne *pacifier trees*. Man trenger ikke å være synsk for å spå at internett-søk på den siste termen i årene som kommer vil gi stadig flere treff.

Takk til

Mona Barosen, Linda Gamst, Unni R. Bjerke Gamst, Birgitte Norberg og Kjersti Westberg for opplysninger om smokketrær i Tromsø.

Utrykte kilder

EBATA: mine egne opptegnelser fra intervjuer, korrespondanse m.v., angitt etter år og registreringsnummer.

Kilder

- Alm, T. 2006. Myrt *Myrtus communis* i folketradisjonen i Norge. *Blyttia* 64 (4): 170-184.
- Alm, T. 2011. Laurbær *Laurus nobilis* i folketradisjonen i Norge. *Blyttia* 69 (3): 158-167.
- Alm, T. 2013. Ethnobotany of *Heracleum persicum*, an invasive species in Norway, or how plants names, uses, and other traditions evolve. *Journal of ethnobiology and ethnomedicine* 9: 42: 1-12.
- Andersen, I.S. 2010a. Betuttet treet. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 6.
- Andersen, I.S. 2010b. Maner til ro. Rogalands avis torsdag 19. mars 2010: 6.
- Anon, A. 2010. Dumt påfunn. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Anonym 1998. Smokk på treet. Ringerikes blad 7. september 1998: 1.
- Anonym 2010a. Dagens Facebook. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 38.
- Anonym 2010b. På tråden. Rogalands avis 18. mars 2010: 40.
- Anonym 2010c. 5 på gadå. Rogalands avis 19. mars 2010: 56.
- Anonym 2010d. På tråden. Rogalands avis 19. mars 2010: 56.
- Anonym 2010e. Stavangerbeboere slåss om smokketre. Adresseavisen 18. mars 2010.
- Anonym 2010f. Sutrer om smokketre. Trønder-avisa fredag 19. mars 2010: 47.
- Anonym 2010g. Stavangerbebuarar slåst om smokketre. Dagen Magazinet mandag 22. mars 2010: 14.
- Anonym 2010h. Tutter. Stavanger aftenblad 9. november 2010: 56.
- Anonym 2012. «Tuttetreet» har fått en knekk. Rogalands avis tirsdag 13. mars 2012: 39.
- Anonym 2016a. Smokketre-åpning. Romerikes blad fredag 4. november 2016: 42.
- Anonym 2016b. Julenissen i Norge kommer til Orkdalsmessa. Avis Sør-Trøndelag 24. november 2016: 4.
- Anonym 2017a. Julenissen i Norge kommer til Orkdalsmessa også i år. Avis Sør-Trøndelag 30. november 2017: 4.
- Anonym 2017b. Swede who invented 'dummy' tree still tends it 30 years on. The local.se 15 January 2017.
- Austad, I. & Hauge, L. (red.) 2014. Trær og tradisjon. Bruk av lauvtrær i kulturlandskapet. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke, Bergen. 169 s.
- Bendiksen, S. 2010. Smokketreet ribbet for smokker. Stavanger aftenblad 16. mars 2010.
- Blomquist, C. 2011. Hyggelig møte med kommunen. Østlands-Posten fredag 7. oktober 2011: 10.
- Bramsen, T. 2018. Suttetræets kulturelle rødder. Blogg 28. mai 2018.
- Dafni, A. 2002. Why are rags tied to sacred trees of the Holy land? *Economic botany* 56 (4): 315-327.
- Egeland, K. 2010. Det er skammelig. Rogalands avis fredag 19. mars 2010: 55.
- Evensen, M.R. 2016. Slik blei smokker en politisk sak. NRK Rogaland, lokale nyheter 6. februar 2016.

- Fintland, O. 2005. Tutter vokser ikke på trær. Men i Mosvannsparken virker det slik. Stavanger aftenblad 31. mars 2005: 52.
- Frafjord, K.N. 2016. Ti kjappe om smokkeslutt. Aftenposten 27. juli 2016.
- Hansen, B.K. 2008. Smokketreet snart 10 år. Ringerikes blad 7. august 2008.
- Hansen, L. 2010. Send smokken til verdensrommet. Dagbladet 24. november 2010.
- Helliesen, R. 2010. Konsekvenser. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Husby, O. & Wesenberg, J. 2019. «Tigertann» – eit smykke av skogburkne! Blyttia 77 (4): 270-271.
- Høeg, O.A. 1981. Eineren i norsk natur og tradisjon. Norsk skogbruksmuseums særpublikasjon 5: 1-150.
- Jensen, C.D. 2013. Suttens sidste rejse. Mitsvendborg.dk 17. desember 2013.
- Johannessen, M.S. 2016. Bare kos og kafé, eller butikker også? Hauge sunds avis 20. april 2016: 36-37.
- Johansen, V. 2007. Årets kulturelle julemarked har vært særdeles vellykket. Sandefjords blad 18. desember 2007: 7.
- Lie, H. 1923. Mennesket og trærne. Grøndahl & Søns boktrykkeri, Kristiania. 129 s.
- Lindbeck, B. 2000. Våre skogstrær i natur, litteratur og tradisjon. Omega. Stavern. 120 s.
- Lindbeck, B. 2006. Treet, skogen og mennesket. Omega forlag, Stavern. 160 s.
- Lutro, I. 2010. Respektløst. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Moi, T. 2011. Nordenvener i Amadeus Zoo. Varingen 15. juli 2011: 32.
- Nedkvitne, K. 1990. Selja i norsk natur og folketradisjon. Norsk skogbruksmuseum, særpublikasjon 8: 1-171.
- Nedkvitne, K. & Gjerdåker, J. 1993. Ask i norsk natur og tradisjon. Norsk skogbruksmuseum, særpublikasjon 9: 1-163.
- Nedkvitne, K. & Gjerdåker, J. 1995. Alm i norsk natur og tradisjon. Norsk skogbruksmuseum, særpublikasjon 10: 1-178.
- Nedkvitne, K. & Gjerdåker, J. 1997. Lind i norsk natur og tradisjon. Norsk skogbruksmuseum, særpublikasjon 12: 1-164.
- Nedkvitne, K. & Gjerdåker, J. 1999. Hegg og hassel i norsk kultur og tradisjon. Norsk skogbruksmuseum, særpublikasjon 14: 1-151.
- Norheim, C. 2010. Hensynsløst. Rogalands avis fredag 19. mars 2010: 55.
- Nordskog, S. 2004. Søterot *Gentiana purpurea*. Med Maigret i "Liberty bar". Listera 19 (1): 10-12.
- Næsheim, E. 2008. Hele verden – bare ikke oss. Stavanger aftenblad 3. januar 2008: 36.
- Pedersen, H.K.F. 2011. 13 kule måter å kutte smokken. ABC nyheter 6. juli 2011.
- Røe, J.E. 2007. Kanefart og nisser. Romsdals budstikke mandag 26. november 2007: 12.
- Seglem, E. 2010. Smokketre saget ned. Aftenposten 12. juli 2010: 8.
- Siw S. 2010. Lite innbydende. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Skard, O. 2002. Trær. Røtter i kulturhistorien. Landbruksforlaget, Oslo. 187 s.
- Snarby, A. 2013. Bli kvitt smokken – på en morsom måte for barna. KK (Kvinner og klær) 2013. [Bare sett i internett-versjon].
- Solli, M. 2010. Usaklig. Rogalands avis fredag 19. mars 2010: 55.
- Solo 2010. Skammelig. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Steenbuch, B. 2006. Dere trenger ikke liste dere rundt og låne bøker. – Det var i gamle dager, sier bibliotekar Randi Bakken. I dag er det nesten lov å bråke. Aftenposten aften 22. juni 2006: 22.
- Steenbuch, B. 2014. Populært smokketre. Oslo by 23. januar 2014: 3.
- Trondsen, M. 2015. Laget smokketre i sentrum. Saltenposten tirsdag 2. juni 2015: 5.
- Vesterheim, E. 2010. Skam deg. Rogalands avis torsdag 18. mars 2010: 39.
- Walhouse, M.J. 1880. Rag-bushes and kindred observances. Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland 9: 97-106.
- Østerkløft, G. 1998. Dagligliv Nord i Marka. Fauskeboka 1998: 29-36.

NORSK BOTANISK FORENING

ANNONSE

Blyttia – arkivfunksjonen

Blyttia er ikke bare et blad som kan leses når det kommer ut, det er også et felles kollektivt arkiv over interessant stoff som har blitt skrevet i løpet av 78 år.

Alle Blyttia-hefter fra tidenes morgen til for 1–2 år siden ligger gratis og fritt tilgjengelig i pdf-format ute på bladets nettside: <http://nhm2.uio.no/botanisk/nbf/blyttia/>.

Dessuten har vi et totalregister i form av ei excel-fil som du kan laste ned og søke i på alle bauger og kanter. Denne blir oppdatert for hvert nye hefte som kommer ut. Den ligger også lenket opp på nettsida, eller på denne lenka: <http://nhm2.uio.no/botanisk/nbf/blyttia/register/TOTALREGISTER.xls>.

Så det er bare å boltre seg og lese av hjertens lyst!

Red.

I beit for ei plantepresse?

Snekkerverkstedet ved Kriminalomsorgen ved Bodø kretsfengsel lager flotte plantepresser på bestilling. Solid ramme, luftehull og spennmekanisme. Pris ca. kr 700. Kontakt: Tor Stenseth, tlf 99249527 tor.stenseth@kriminalomsorg.no

